

Jílek, Jan

Několik poznámek ke skyfům typu Meroe z Krakovan-Stráží a Ostrovan

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická.
2005-2006, vol. 54-55, iss. M10-11, pp. [75]-103

ISBN 978-80-210-4282-7

ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/113746>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAN JÍLEK

NĚKOLIK POZNÁMEK KE SKYFŮM TYPU MEROE Z KRAKOVAN – STRÁŽÍ A OSTROVAN*

1. Úvod

Problematika drahocenných stříbrných nádob pocházejících z knížecího hrobu č. II v Krakovanech-Strážích byla v odborné literatuře již mnohokrát zpracovávána (SVOBODA 1972; ONDROUCH 1957; STUPPERICH 1997; KLČO – KRUPA 2003). Pozornost bádání byla soustředěna především na unikátní nález lanxu z hrobu č. II v Krakovanech-Strážích (SVOBODA 1968a; SVOBODA 1968b; DEKAN 1979; WÖLFEL 1997; HOLČÍK – TURČAN 1998; TURČAN 2000; BOUZEK 2002; SIMON 2002; HOLČÍK 2003), dále pak na otázky spjaté s chronologií jednotlivých hrobových celků (KREKOVIČ 1992, 57). Poněkud stranou zájmu specialistů, až na několik výjimek¹, zatím stály luxusní stříbrné nádoby nalezené roku 1790 v hrobě č. I v Ostrovanech (Ostroviany, Ostrópataka). O těchto památkách jsme stručně informováni J. Arnhemem (1845; 65, 67), E. Beningerem (1937, 152) B. Svobodou (1972, 38) a naposledy R. Stupperichem (1997, 72) a S. Künzlovou (2000, 75).

V této studii se tedy pokusíme o podrobnou analýzu výzdobných prvků obou skyfů a jejich interpretaci. Středem našeho zájmu budou rovněž otázky vztahující se k době přisunu popisovaných nádob do barbarika a s nimi související fenomén tzv. dlouhé chronologie stříbrných nádob. Naši pozornost zaměříme na možné zasazení stříbrných skyfů do kontextu germánské společnosti.

* Tento text vznikl během mého působení na Archeologickém ústavu AV ČR v Brně. Rád bych rovněž na tomto místě poděkoval J. Tejalovi za cenné rady. Práce byla rovněž významně podpořena prostředky z grantu GAČR 404/05/H527.

¹ Výzdobu skyfu, jakož i otázku jeho původu, zevrubně rozebral ve své studii z roku 1909 F. Drexel. Na Drexelovy hypotézy podrobně reagoval E. Beninger ve svém příspěvku k bohatému hrobu v Cejkove (1931, 215–216, 217).

2. Vytyčení cílů

Se stříbrnými nádobami, o nichž bude pojednáno v této práci, nelze pracovat jako s artefakty pocházejícími z uzavřených nálezových celků. Nálezy z hrobů č. II ve Strážích a z výbavy pohřbu č. I v Ostrovanech nebyly bohužel zajištěny archeologem profesionálem. Také naše informace o charakteru hrobové jámy, umístění nádob a dalších artefaktů v hrobové jámě nejsou dostačující (SVOBODA 1972, 123; BENINGER 1937, 148–149). Na základě této skutečnosti budeme pracovat s popisovanými artefakty jako s nálezy, které jsou součástí souboru spíše než nálezového celku (VENCL 2001).

Stříbrné nádoby, které pocházejí z výše zmíněných hrobů, podrobíme srovnávací stylové analýze. Naši pozornost obrátíme jak k formě nádob, tak k jejich výzdobě. V případě vyhodnocení reliéfní výzdoby bude naším hlavním zájmem rozpoznat odpovídající předlohy pocházející z vysokého umění řeckého a římského, na základě těchto vzorů poté určit styl výzdoby skyfů.

Rozbor dekoru byl proveden jak u skyfu z Krakovan-Stráží (SVOBODA 1972), tak u příkladu z Ostrovan (DREXEL 1909). Ze Svobodova rozboru vycházel i R. Stupperich, který naposledy upozornil na několik zajímavostí, týkajících se především reliéfní výzdoby vlastních nádob (STUPPERICH 1997, 72, 73, 78). Autor se však omezil pouze na popis a rámcovou stylovou analýzu. Pokusíme se tedy s přihlédnutím k novější literatuře stávající interpretace výzdoby zpřesnit a doplnit. Domníváme se, že v případě takto významných památek, se nelze omezit pouze na popis výzdoby, ale je rovněž žádoucí připojit pojednání o jejím možném symbolickém významu, avšak je nutné poznamenat, že jakákoliv, ač sebelepší interpretace, zůstává vždy otázkou spíše subjektivního přístupu (SME-TÁNKA 2003, 184, 185) a víry.

3. Tvar, typologie, chronologie

Typologicky strážanský² a ostrovanský skyfos odpovídá Eggersovu typu 169 (EGGERS 1951, Taf. 14). S. Künzlová označila tento druh skyfů jako typ Meroe. Pro skyfy typu Meroe jsou charakteristická reliéfně zdobená destičkovitá držadla, která jsou obvykle dekorována rostlinnými úponky a dvěma rozetami. Mezi popisovanými držadly můžeme ještě rozlišit dvě skupiny, a to podle přítomnosti kachních hlaviček na konci ramen držadla (KÜNZL 2000a, 74, 75, 77, Abb. 6). Dalším důležitým znakem je cylindrické tělo nádoby.

Svým tvarem skyfy navazují na starší nádoby augustovského stáří, které známe z následujících lokalit: Hoby, Boscoreale, Marwedel II (THOMAS 2000;

² V. Ondrouch se zabýval typologií a datací skyfu ze Stráží jako první (1957, 154–156). Autor měl bohužel k dispozici pouze držadlo skyfu, které označil jako helénistickou práci a nález datoval do stupně B1. Dále předpokládal, že držadlo patřilo k polokulovitým pohárům na nožce typu E 170 (ONDROUCH 1957, 156). Po nalezení vlastní nádoby skyfu se však Ondrouchovo datování ukázalo jako neudržitelné (SVOBODA 1972, 38).

KÜNZL 1988; LAUX 1992, 352, 353; STRONG 1966, 163, 164). Na svázanost s předchozím vývojem ukazují i výzdobné prvky na držadlech: máme zde na mysli rostlinné úponky a kachní hlavičky, které byly oblíbeny již v období pozdní republiky.

Datace skyfů typu Meroe může být pouze rámcová. Jako spodní chronologická hranice nám slouží rok 79 n. l., a to z důvodu, že skyfy typu Meroe nejsou zastoupeny v materiálu z měst pod Vesuvem. Na území impéria se s popisovanými památkami setkáváme až v galských depotech datovaných na konec 2. nebo na počátek 3. stol.

Nejvíce skyfů typu Meroe známe z bohatých hrobů ze zemí sousedících s římskou říší a z území barbarika. Chronologicky hodnotné informace nám poskytuje nález skyfu z hrobové komory A z pyramid v Meroe Nord 18. V hrobové komoře A byla pochována královna Amanikatashan vládnoucí buďto na přelomu 1. a 2. stol. n. l., a nebo v pol. 2. stol. n. l. Další nálezy skyfů byly zjištěny v hrobových inventářích datovaných především do 3. stol.³ Pokud připustíme, že se stříbrné nádoby dostávaly do hrobových výbav velmožů s jistým zpožděním, můžeme datovat výrobu skyfů do 1. pol. 2. stol.⁴ (KÜNZL 2000a, 75, 76, 77). Podobně se k době výroby skyfů vyjádřil B. Svoboda.⁵ R. Stupperich (1997, 72) zařazuje skyfos ze Stráží do 2. stol., přesněji do antoninovského období, což lze považovat za přijatelné.

4. Analýza dekoru skyfu typu Meroe z hrobu č. II z Krakovan-Stráží

Reliéfní výzdoba strážanského skyfu je rozdělena do dvou výzdobných polí. Obě výzdobná pole rámuje divadelní masky opřené o oltáře a na šikmo postavené thyrsy nebo piniové větve. V obou případech tvoří pár proti sobě heraldicky postavených masek jedna maska mainady a jedna maska satyra/siléna. Za těmito „výzdobnými skupinami“ se vždy nachází štíhlý strom, který byl B. Svobodou označen za cypřiš (1972, 30). Jednotlivé výzdobné prvky jsou umístěny bez perspektivy volně v prostoru. Takovéto zobrazení považujeme za „úpadkový“ prvek ve srovnání s poháry z Hildesheimu a Boscoreale, zdobenými maskami z pozdně helénistického a augustovského období (STUPPERICH 1997, 72). Avšak je nutno podotknout, že ani toto tvrzení neplatí absolutně, jak dokládá dionýsovská výzdoba kalathu datovaného do 2. třetiny 1. stol. z bohatého hrobu z Vize (KÜN-ZL 1969, 336, Abb. 9. 10. 11). Příklad z Vize by tedy mohl poukazovat na starší kořeny tohoto typu (perspektivního) zobrazení.

³ Dataci výroby skyfů do 3. stol. lze bez rozpaků vyloučit. Ve 3. stol. byly již v imperiu oblíbené spíše tácy a mísy než skyfy a poháry (KÜN-ZL 2000a, 77).

⁴ Autorka však navrhuje také na jiném místě poněkud pozdější dataci do 2. a 3. stol. (KÜN-ZL 2000b, 613).

⁵ B. Svoboda datoval skyfos podle reliéfní výzdoby do chronologického úseku od konce doby flaviovské do závěru hadrianovského období (SVOBODA 1972, 37).

Obr. 1:1. Stráže II, skyfos typu Meroe, výzdobné pole A (SVOBODA 1972).

Obr. 1:2. Stráže II, skyfos typu Meroe, výzdobné pole B (SVOBODA 1972).

Jako první popíšeme ve směru zleva doprava **výzdobné pole A** (obr. 1:1). Výzdobné pole A je na levé straně rámováno maskou vousatého satyra.⁶ Vousy

⁶ Maska byla určena jako maska Dionýsa-Baccha (SVOBODA 1972, 30), avšak autor nepřipojil argumentaci, kterou by svůj závěr podpořil. Domníváme se, že označení popisované masky jako masky Dionýsa je mylné, pro toto určení nemáme opory v ikonografii Dionýsa v helénistickém a římském období, i když je nutné říci, že toto tvrzení neplatí absolutně

i účes satyra jsou bohatě zvlněné. Na účesu jsou nápadné výrazné kadeře umístěné nad čelem, tento typ kadeří spatřujeme i na jiných maskách satyrů a silenů.⁷ Zobrazení masky satyra na strážanském skyfu vychází z divadelních masek určených pro satyrské drama (GROH 1909, 246). Vzory pro popisovanou masku mohly být podle formy účesu příklady pocházející z helénistického období.⁸ Masky dionýsovského okruhu jsou jako výzdobný prvek známy již z časného helénistického období, jak dokládá nález kalixu zdobeného maskou opilého silená z II. hrobky ve Vergině (BARR SHARRAR 1982, 131, 132). V římském prostředí se tento motiv objevuje již od časného 1. stol. př. n. l. a poté je hojně používán v 1. stol. n. l., jak můžeme doložit výzdobou na kantharech z Hildesheimu a z Stevensweertu (STRONG 1966, 114, 115; KÜNZL 1971, 18; BARATTE 1984, 84; GREGAREK 1997, 93, Abb. 4; GEHRIG 1980, 19).

Maska je opřena o oltář a spočívá na nízké skalce. Skalka, oltář, opřená maska a pentlí zdobená piniová větev pravděpodobně představují zátiší z venkovské svatyně. Takovéto venkovské svatyně patří k častým výzdobným prvkům dionýsovského okruhu a nacházíme pro ně analogie v alexandrijské helénistické plastice. Popisovaný motiv byl použit k výzdobě již vzpomínaného kantharu z Hildesheimu (ERDRICH 2002, 85, Taf. 13:2, 3) a známe jej také z pozdějších památek římské toreutiky.⁹

Pod maskou vousatého satyra se nachází zkřížená peda (pastýřské hole) a syrinx. Tyto atributy jsou volně připisovány satyrům, kentaurům a nelze přesně určit, které postavě z Dionýsova thiasu patří. Snad jen syrinx se častěji vyskytuje ve spojitosti s Panem (CHINELLI 2001, 41).

Další výzdobný motiv představují domácí zvířata ležící na nízkých skalkách (výzdobné pole A: býk, výzdobné pole B: koza a ovce). Tyto bukolické prvky mají své předlohy v pozdně helénistickém sochařství, přesněji v římských kopiích a dílech inspirovaných tzv. alexandrijskou plastikou.¹⁰ Značné obliby dosáh-

(SIMON 1990, 130, 131). Atributy pod maskou sice patří dionýsovskému okruhu, ale ne přímo Dionýsovi, pro něhož je signifikantní kantharos, věnec spletený z vinné révy, a thyrsos..

⁷ Jako srovnání nám mohou sloužit masky satyrů na talíři z Graincourt-lés-Havrincourt (dat. 2./3. stol. n. l.) (BARATTE 1997, Abb. 2), masky bezvousých satyrů na lanxu z Bizerty (dat. 2. třet. 2. stol.) (VON PRITZWITZ UND GAFFRON 1997a, Abb. 12, 15, 19, 20), maska bezvousého satyra na pánvi z hrobu II v Marwedel (dat. pánve 1. pol. 1. stol.) (LAUX 1992, 363; STUPPERICH 1997, 76). Za jistý vzor lze považovat i účes satyra tzv. *Faune de Viene* z Louvru (n° usuel Ma 528).

⁸ Vzdálenou podobnost tvaru kadeří můžeme nalézt u účesu sochy Starého kentaura z Kapitolského muzea (č. 568) u hlavy tzv. „*Wild Man*“? Marsya? z Pergamonu (dat. 200–150 př. n. l.) (SMITH 1995, pl. 163, 189).

⁹ Srovnatelné motivy viz okrajový vlys lanxu ze Stráží (SVOBODA 1972) a okrajový vlys oválného podnosu z Lillebone (Seine-Maritime) (dat. 2. stol.) (BARATTE 1984, 84, 85, Abb. 7) a výzdoba cylindrické nádoby skyfu (?) z Muncelul de Sus (dat. 2. stol.) (MIHĂILESCU BÎRLIBA, MITREA 1976, Fig. 2: 1–4).

¹⁰ Mezi nejvýznamnější příklady patří reliéfy, které sloužily jako obklady studny v Praeneste. Reliéfy zobrazují ovci, lvici a divokou svinu s mláděty, ležící v idylické krajině. Popisovaná zobrazení symbolizují hojnost, klid a mír (ZANKER 1997, 181, 182, Abb. 138 a-c).

ly tyto reliéfy v augustovském období, avšak zde kromě funkce estetické měly význam spojený se státní ideologií a propagandou, což o bukolických motivech ze Stráží nemůžeme tvrdit.¹¹ Jistým vzorem jsou i domácí zvířata znázorněná na vlyse s Venuší (Tellus) na Ara Pacis Augustae v Římě.

Volně v prostoru je vodorovně umístěn kantharos, který je považován za typický atribut Dionýsův. V blízkosti kantharu se nachází kulovitý plod s větvičkou, který byl B. Svobodou určen jako granátové jablko (1972, 32).

Centrum celé kompozice zaujímá abax (honosný stůl) podpíraný dvěma na pravou stranu hledícími sfingami. Na stolku jsou umístěny čtyři nádoby (jeden skyfos, tři poháry na nožce - calixy a džbán), dále ze stolu visí obilný (?) klas. Podobné honosné mramorové stoly patřily k oblíbené dekoraci římských zahrad.¹² Známe je také z reliéfní výzdoby skyfu z Berthouville a z výzdoby onyxové číše „Coupe des Ptolémes“ (SVOBODA 1972, 36, 37, Abb. 24, 27). V prostoru nad stolem prostřeným k hostině se nachází podnos se třemi kulatými plody, snad jablky, nad nímž je umístěna beraní hlava. Dále jsou nad stolem umístěny liknon (věječka, opálka) a hlava kozla.¹³ Podnosy a koše s ovocem patří k často vyobrazovaným atributům dionýsovského okruhu.¹⁴

Za stolem se nachází okrasná váza, snad krater (?), s pokličkou, na které spočívá tlapa vedle sedícího pantera. Panter má taktéž jako sfingy hlavu otočenou doprava. Tato kočkovitá šelma patří do širokého okruhu dionýsovských motivů. Římské dionýsovské sarkofágy jsou často zdobeny panterou, kteří táhnou na voze Dionýsa vracujícího se z indického tažení.¹⁵ Nad dekorativní vázou je volně v prostoru umístěn táč s konvicí a mělkou miskou, snad obětní. Mezi stolem a popisovanou vázou je vyobrazeno další granátové jablko.

Výzdobné pole A uzavírá maska mainady, jejíž hlava je zdobena věncem z břečťanových listů.¹⁶ Účes je spíše neupravený, s volně splývajícími prameny vlasů, které se dále vlní pod maskou.¹⁷ Na obličejové části masky nejsou patrné žádné emoce. Považujeme za důležité poznamenat, že zobrazení masky mainady na strážanském skyfu nepatří mezi nejhojnější typy. V římském umění (vysokém i užitém) se spíše setkáváme s typem mainady s kratší délkou vlasů, které jsou

¹¹ Rozvedení augustovských – bukolických motivů nalezneme i na chronologicky pokročilejší postřiběné misce z Intercisy (hrob I.) (RADNÓTI 1957, 193–197).

¹² K oblíbené honosných stolů se sfingami v augustovském období viz (ZANKER 1997, 269, 270).

¹³ Interpretace těchto motivů bude provedena v následující subkapitole. Opálka je také často vyobrazována na dionýsovských sarkofázích, dále na bukolickém reliéfu z München Glyptothek inv. 455. (ZANKER 1997, 288, Abb. 226) nebo na gemách (FEHLMANN BROGLI 1996, 140).

¹⁴ Viz lanx z Bizerty (VON PRITTWITZ UND GAFFRON 1997a, Abb. 9–12, 15, 18).

¹⁵ Viz např. sarkofág s Bacchovým triumfem z *Musée de la civilisation Gallo-Romaine a Lyon*.

¹⁶ Tento motiv spatřujeme již na příkladech z 1. pol. 1. stol. viz *Mänadenschale* z Hermopole (MIELSCH 1997, 43, 52, 53, Abb. 1–2).

¹⁷ Blízká analogii k tomuto zobrazení je hlava mainady znázorněná na lanxu z Bizerty (VON PRITTWITZ UND GAFFRON 1997a, Abb. 14).

obvykle svázaný do drdolu, nebo volně spadají k ramenům.¹⁸ Podotýkáme, že výraz obličejů tohoto typu mainad je spíše vzácně emotivně zbarven. Masky mainady opět spočívá na skalisku, opřena o oltář.

Pod popisovanou maskou spočívá kithaira. Tento atribut je sice typický pro Apollona (KOLNÍK 1979b, 99), ale známe jej i v souvislosti s mainadami nebo satyry, a to jak na toreutice,¹⁹ tak na výjevech z dionýsovských sarkofágů²⁰ (KÜNZL 1971, 121). Silén s kithairou je rovněž zastoupen na III. výjevu fresky z Vily mysterií v Pompejích. Protějškem k našikmo postavené piniové větvi na začátku výjevu je zde nakoso postavený thyrsos ověncený pentlí.

Výzdobné pole B (obr. 1:2) začíná zobrazením masky vousatého satyry/siléna ležící na nízké skalce a opřené o oltář. Masky byla B. Svobodou určena jako satyrská (1972, 32, Abb. 23). Domníváme se, že je možné toto určení poněkud zpřesnit. Vysoké čelo, stlačený nos, malé zapadlé oči a výrazný knír charakterizují v dionýsovském okruhu spíše siléna.²¹ Popisované znaky vycházejí z klasickejších sošných typů určených pro nejvýznamnějšího ze silénů, Marsya. Podoba masky siléna ze strážanského skyfu však vychází již z pozdějších helénistických variant Marsya.²² Za prvek charakteristický pro helénistické období a jeho pozdější reminiscence považujeme výrazné zvlnění vousů a vlasů, přesněji jejich členění do výrazných pramenů.

Pod maskou siléna se nachází další výzdobné prvky patřící do dionýsovského okruhu: Tympanon (oválný bubínek)²³ a liknon. Oválné bubínky patří k velmi oblíbeným prvkům dionýsovského okruhu²⁴ a jsou spojovány s mainadami a jejich extatickým tancem. Motiv se objevuje na pozdně helénistických dílech a je znám až do pozdní antiky.²⁵

Následují další motivy, které byly popsány již v oddíle o výzdobném poli A, a tak podáváme pouze jejich výčet: odpočívající koza na skalisku, drobný cypřiš, kantharos, mísa s ovocem (tři kulovité plody).

Střed celého výjevu zaujímá čtyřnohý stůl, na němž se nachází konvice a phiála, proutěná cista mystica a na trojnožce umístěný pohár. Stůl je podán v perspektivním zobrazení a jeho nohy jsou ukončeny lvími tlapkami (SVOBODA 1972, 32).

18 Viz socha mainady z Louvru (n° usuel Ma 911).

19 Nalezli jsme pouze jedno zobrazení kithairy, a to na kantharu z Stevensweertu (1971, Abb. 1).

20 Satyra s kithairou lze spatřit např. na dionýsovském sarkofágu z Louvru (n° usuel Ma 1346).

21 Srovnatelný typ silénské masky viz stříbrná mísa z Caubiac u Toulouse (SVOBODA 1972, Abb. 30)

22 Jisté srovnání poskytuje socha Satyry Borghese (Borghese 802), která je římskou kopií helénistické plastiky datované k roku 300 př. n. l. (SMITH 1995, 129, pl. 150).

23 B. Svoboda označil tento předmět jako oválnou mísu (1972, 32).

24 S oválnými bubínky se setkáme ve všech formách římského umění. Viz funerální reliéfy se zobrazením mainad (POCHMARSKI – NAGELE 1988, Abb. 5, 6), v toreutice např. bronzový postřibřený talíř z Niederbiebru (datovaný k pol. 3. stol.) (MENNINGER 1997, 117 Abb. 36–41), nebo stříbrná mísa z Caubiac u Toulouse (SVOBODA 1972, Abb. 30).

25 Viz malé talíře z Mildenhall (datované do 4. stol.) (PAINTER 1975, 7, Abb. 4).

Zajímavým motivem je *cista mystica* ověčená vinou révou, která patří k oblíbeným dionýsovským prvkům. Její vyobrazení známe již z apulejských váz ze 4. stol. př. n. l. (BURKERT 1987, 22, 23) avšak zejména z dionýsovských sarkofágů,²⁶ ale vyskytuje se i na mincích označovaných jako *cistophoroi*²⁷ a na stříbrné toreutice.²⁸ V cistě byli se vši pravděpodobností schovaní hadi. Tvar *cisty mysticy* byl spjat i s funerální oblastí, jak dokládají keramické a mramorové urny známé z území impéria (CHINELLI 2001, 38, Abb. 8, 9). Myšlenkové pozadí tohoto motivu vyložíme v kapitole pojednávající o symbolickém významu jednotlivých prvků.

Nad stolem se stejně jako ve výzdobném poli A nachází liknon a beraní a kozlí hlava. Za stolem se nachází konvice umístěná na trojnožce. S dalšími motivy (mísa s ovocem, beran odpočívající na nízké skalce, malý cypřiš) jsme se již také seznámili na předchozím výjevu. Výzdobné pole B uzavírá maska mainady opřená o oltář a spočívající na skalce. Masky je ztvárněna v plošším reliéfu a nijak se ikonograficky neodlišuje od předešlé mainady (SVOBODA 1972, 32). Protějškem k silénovu thysru je zde pentlí zdobená piniová větev. Pod maskou mainady je stejně jako u masky mainady z výzdobného pole A umístěna kithaira.

Popis výzdoby držadla

Po chronologicko typologickém zhodnocení držadla (obr. 1:3), které bylo provedeno v 3. oddíle, přistoupíme k popisu jeho výzdoby. Plochu destičky držadla zdobí postava okřídleného Amorka. Postava má hlavu otočenou vzad a její krok lze považovat za taneční. Amor je oděn do bohatě zřaseného pláště a v levé ruce drží dlouhý prut, snad luk (?). V pravé ruce zvednuté k ústům přidržuje syrinx (ONDROUCH 1957, 154). Amorcí jsou dalším prvkem dionýsovského okruhu, můžeme je spatřit, jak doprovázejí satyry a kentaury na dionýsovských sarkofázích. Ze sarkofágů a mozaik také známe amorky trhající vinné hrozny. Velmi oblíbený motiv známý z toreutiky a mozaik je také Amor jedoucí na panteru.²⁹

Část držadla, která objímala stěny skyfu, je zdobena ve své centrální části znázorněním sedícího zajíce rámovaného zobrazením rohu hojnosti a dalšího syringu. Zajíc v souvislosti s rohem hojnosti patří mezi symboly úrody, klidu a dostatku. Tuto symboliku známe z výzdobného pásu z lanxu z Bizerty (VON PRITTWITZ UND GAFFRON 1997a, Abb. 18). Je nutno podotknout, že na lanxu se symbol zajíce objevuje v souvislosti s dionýsovským okruhem.

²⁶ Viz např. sarkofág z Munich Glyptothek (TURCAN 1966, pl. 10a), sarkofág z Rome Thermes (týž 1966, pl. 15b), sarkofág z Naples Musée National (týž 1966, pl. 18c).

²⁷ Viz HARRISON 1922, Fig. 125.

²⁸ Viz pohár z Bělehradu (GREIFENHAGEN 1967, Abb. 6) a kalathos z Vize (dat. 1. stol. n. l.) (KÜNZL 1969, 336, Abb. 9, 10, 11).

²⁹ Amor jedoucí na panteru viz mozaika z Faunova domu v Pompejích, dále skyfos z Boscoreale (WHEELER 1996, pl. 196).

Každé rameno držadla je na vnější straně členěno jednou volutou úponku končící rozetou a jednou úponkovou volutou bez rozety. Ramena jsou pak zdobena každé jednou větvičkou s několika vavřínovými lístky. Svou formou navazují úponky na ztvárnění z 1. stol. n. l. Jistým vzorem mohly být úponky podobné těm, které zdobí držadla nádob z Casa di Menandro v Pompejích nebo větší držadlo (F 11) z mušovského hrobu (KÜNZL 2002). Úponky z držadla ze Stráží jsou však již hrubší, k nim příslušné analogie nacházíme mezi materiálem z 2. stol.³⁰

Obr. 1:3. Stráže II, skyfos typu Meroe, držadlo (SVOBODA 1972).

Interpretace výzdoby

Masky

Jak již jsme na několika místech zmínili, skyfos ze Stráží je zdoben především motivy dionýsovského okruhu. K maskám Dionýsových průvodců lze podat hned několik vzájemně se nestřetávajících výkladů. Masky v souvislosti s oltáři a bukolickou tematikou, reprezentovanou na skyfu domácími zvířaty a hornatým terénem mohou symbolizovat malý venkovský posvátný okrsek. Motiv takovéto idylické krajiny s Dionýsovým posvátným okrskem pak vyjadřuje harmonii ničím nerušeného úrodného venkova. Takové „žánrové obrázky“ byly již v období helénismu používány v užitém umění (HORNÍČKOVÁ 1997, 20). Harmo-

³⁰ Viz úponky na oválném tácu (datovaném k poč. 2. stol.) z pokladu z Manchingu (KÜNZL 1997, 21, Abb. 13), nebo na pánvi z Waal u Nijmegen (datované na konec 2. stol.) (BARATTE 1984, 90, Abb. 31).

nická krajina je v souvislostech s funerálním římským uměním také spojována s možným eschatologickým významem³¹ (HORNÍČKOVÁ 1997, 19).

Masky však také sloužily v římských zahradách a domech jako oblíbená dekorace, byly zpravidla vyhotoveny z keramiky, ale známe je i jako výzdobné prvky na pompejských freskách (BREIN – SAUER 2001, 12; WHEELER 1996, pl. 190).

Připojujeme rovněž zjištění, že masky tragické nebo s hrůzostrašným výrazem mohly sloužit jako ochranné, apotropaické symboly, chránící klid domu a zahrady (BREIN – SAUER 2001, 12). S apotropaickým použitím popisovaného motivu se lze setkat i na poklopových deskách římských sarkofágů.³² Masky s hrůzným výrazem byly označovány jako *larvae*, stejné označení je však u Apuleia spojováno i se zlými podsvětními duchy. U Apuleia se nám zachoval popis takoveto záhrobní bytosti:

„Avšak tu ženu, nehledě ani na ničemnost vlastní její povaze, ještě hlouběji zranila a rozzuřila ona pohana, třebaže byla zasloužená, takže se vrátí k svým starým zvykům a je podněcována k praktikám běžným u žen. Nelituje námahy a vyhledá jednu starou čarodějnici, o které se tvrdilo, že dokáže zařikáváním a kouzly všechno, co chce, zahrne ji mnoha prosbami i mnoha dary a žádá na ní jedno z dvojího: buď aby se manžel uklidnil a smířil se s ní, nebo kdyby to nedokázala, aby na něho poslala nějaké strašidlo nebo nějakého zlého ducha a násilně z něj vyhnala duši. Kolem poledne se náhle objevila v pekařově domě žena oblečená jako odsouzenec a s tváří znetvořenou podivným smutkem, zpola zahalená pláštěm tak potrháným, že budil útrpnost, s nahýma bosýma nohama, mrtvolně bleďá a vyzáblá, rozčuchané prošedivělé vlasy, špinavé od popela jí spadaly do čela a zakrývaly jí větší část obličeje“ (Apuleius Zlatý osel 1974, 222–223³³).

Pravděpodobně tyto bytosti byly v římských představách také spojovány s maskami (CANKIK – SCHNEIDER, 1999, 1156). Naskýtá se zde myšlenka, která zatím může zůstat pouze na poli pouhých domněnek, že tyto masky-*larvae* měly znázorňovat právě ony záhrobní bytosti, a tak sloužit i jako ochranné symboly právě proti oněm záhrobním duchům, kteří mohli být v římských představách závažnými škůdci.

³¹ Bývá interpretována jako obraz posmrtné klidné hojnosti oplývající krajiny.

³² Viz *Philosophensarkofag* Torlonia (PELIKÁN 1965, Abb. 13). Masky umístěné na poklopových deskách sarkofágů nebo uložené v hrobech je však možné opět také spojit s eschatologickým významem, souvisejícím s dionýsovskými mystérii (CANKIK – SCHNEIDER, 1999, 976). Tak tedy se mohou obě funkce prolínat a jejich přesné ohraničení je asi dnes nemožné.

³³ **Apulei Metamorphoseon. LIB. VIII. Ed. R. Helm. Leipzig 1955, s. 29–30:** *at illa praeter genuinam nequitiam contumelia etiam, quamvis iusta, tamen altius commota atque exasperata ad armillum reuertitur et ad familiares feminarum artes accenditur magnaue cura requisitam ueteratricem quandam femina(m), quae deuotionibus ac maleficiis quiduis efficere posse credebatur, multis exorat precibus multisque suffarcinat muneribus, alterum de duobus postulans, uel rursus mitigato conciliari marito uel, si id nequiuerit, certe larua uel aliquo diro numine immisso uiolenter eius expugnari spiritum. Diem ferme circa mediam repente intra pistrinum mulier reatu miraue tristitie deformis apparuit, flebili centunculo semiamicta, nudis et intectis pedibus, lurore buxio macieque foedata, et discerptae comae semicanuae sordentes inpersu cineris pleramque eius anteuentulae contegabant faciem.“*

Masky vyobrazené na strážanském skyfu však svým vzhledem neodpovídají maskám tragickým a ani těm s předpokládaným apotropaickým významem. Považujeme je spíše za ryze dekorativní prvky, které společně s ostatními dionýsovskými atributy byly v pol. 2. stol. velmi rozšířeny po celém impériu.

Cista mystica, kisté

Proutěná *cista mystica* ověncená vinou révou je známa v oblasti dionýsovských motivů ve dvou variacích: *cista* zavřená konickou pokličkou tak, jak ji známe ze strážanského skyfu a *cista* otevřená zpravidla s dvěma hady, kteří se kolem ní vlní. *Cista mystica* byla v době římské jistým symbolickým vyjádřením tajemství³⁴ spojovaného s antickými mystérii (BURKERT 1987, 7), v této souvislosti bývá také interpretována jako specifický symbol samotných dionýsovských mystérií (ZIEGLER – SONTHEIMER, 1964, 1197). Jak tedy interpretovat tento motiv společně s dalšími picími nádobami postavenými na stolku, který se nachází uprostřed výzdobného pole B? Nádobu umístěnou na stole jsme označili jako picí a tento servis zasazený do dionýsovského výjevu, sloužil s jistotou k pití vína.

Víno je podle jedné verze mýtu o Dionýsově zmrtvýchvstání spjato s utrpením, které musel mladý bůh podstoupit. Bůh byl zabit Titány, kteří kousky jeho těla (až na jeden, kterým bylo srdce a podle pozdější tradice falos) spálili a právě z tohoto popela vznikla vinná réva (KERENYI 1996, 191). Výjev se stolem, picími nádobami a cistou je pravděpodobně znázorněním posvátné hostiny, při níž mystové podstupovali a přijímali skrze víno „znalosti a tajemství“ odkázané Dionýsem lidskému pokolení. Vystupovali tak z každodennosti všedního života a bylo jim dovoleno pohlédnout na své bytí z jiného úhlu (POKORNÝ 1993, 272). Snad stejný význam jako tyto hostiny určené jen pro zasvěcené měli podle W. Burkerta (1993, 266, 267) také divadelní tance a veřejné svátky konané na počest boha vína, při nichž byly rovněž v průvodu neseny *cistae*.

Liknon, opálka

Liknon patří k motivům, které stejně jako *cista mystica* již přímo poukazují na dionýsovská mystéria. Na strážanských výjevech máme zobrazen liknon naplněný ovocem a přikrytý šátkem. Pokud pozorujeme popisovaný motiv pozorně, nemůže nám uniknout vztyčený válcovitý předmět schovaný pod šátkem. Tento předmět není ničím jiným než výše popsaným Dionýsovým falem vyřezaným z fíkového dřeva.³⁵ Tímto symbolem také lze vysvětlit „přítomnost“ Dionýsa a jím poskytované hojnosti a úrody (KERENYI – JUNG 1997, 84) na celém výjevu.

³⁴ *Cista mystica* je rovněž známa z ikonografie isidiných, eleusínských mystérií a vyskytuje se i v souvislosti z Attidem (BURKERT 1987, 7, pozn 31, 40).

³⁵ K. Kerényi (1996, 191, 192) osvětlil souvislosti mezi srdcem a falem Dionýsa takto:

Liknon má však v dionýsovském kontextu ještě další funkce: podle W. Burkerta hrálo odkrytí ošatky a odhalení tajemství důležitou roli při obřadu zasvěcení do dionýsovských mystérií (1987, 95, 96), dále mohl *liknon* sloužit jako ošatka na přenášení dětí a jako takový byl symbolem manželské plodnosti a štěstí. V Athénách byl darován při svatbě nastávajícímu manželskému páru (HARRISON 1922, 533). Setkáme se však také s interpretací, podle které odhalení zakrytého liknu souvisí s obřadem uvedení do dospělosti (BURKERT 1987, 105).

Opálka také sloužila na uskladňování obilných zrn, které byly proudem vzduchu oddělovány od plev. Pro vyvolání očistného vzdušného proudění sloužil v dionýsovském mystériu opět *liknon* (DOSTÁLOVÁ – HOŠEK 1997, 132, 134; HARRISON 1922, 529). Díky Demosthénově řeči O věnci máme doloženo nošení opálky na hlavách účastníků dionýsovských průvodů tzv. *liknoforoi* (DOSTÁLOVÁ – HOŠEK 1997, 123, 125).

Beraní a kozlí hlavy

Tyto výzdobné prvky představují obětní zvířata typická pro Dionýsův kult.³⁶ Často jsou tato zvířata vedena v Dionýsově indickém triumfu (KERENYI 1996, 200). Kozlí hlavy jsou také známy v souvislosti s *mainadami*,³⁷ snad jako pozůstatky po jimi roztrhaných zvířatech.

Amor se syringem

Spíše jako zajímavost uvádíme interpretaci amorků-kupidů, tak jak ji navrhli K. Kerényi a K. Jung. Podle těchto myslitelů představuje *kupido* s jednotlivým božským atributem prvotní dětství dotyčného boha. Toto „prvotní dítě“ má kompetence daného božstva podle zrovna připsaných atributů. Je nutno dodat, jak již vyplývá s předchozích úvah, že dětství je u Dionýsa zvláště důležitým obdobím života (KERENYI – JUNG 1997, 84, 86).

*„O výjimce u jedné části těla se hovořilo ve všech vyprávěních: nepohltili ji ani Titáni, ani oheň, ani země. Hostiny se zúčastnila jistá bohyně – podle pozdějších vyprávění Pallas Athéne, která tuto část schovala do přikrytého koše. Zeus ji vzal k sobě. Prý to bylo Dionýsovo srdce. V tom se skrývá slovní hříčka Říkalo se totiž také, že Zeus svěřil bohyni Hýptě „kradiaios Dionýsos“, aby ho nesla na hlavě. Hipta bylo asijské jméno velké matky Rhey, kradiaios je dvojsmyslné slovo: může být odvozeno od kradia, „srdce“ jako od „kradé“, „fíkovník“ a znamenat předmět z fíkového dřeva. Koš na Hiptině hlavě byl však *liknon* opálka, která se nosila na hlavě ve slavnostním průvodu naplněná plody, mezi nimiž byl schovaný falos: předmět jež sám Dionýsos vyřezal z fíkového dřeva“.*

³⁶ Viz dionýsovský sarkofágus z Louvru (n° usuel Ma 1346) na němž je znázorněn oltář na kterém spočívá kozlí hlava.

³⁷ Viz římská kopie sochy *mainady* z Louvru (INV. MR 101, n° usuel Ma 911)

Shrnutí

Motivy vyobrazené na výzdobných polích A, B před nás staví otázky, na které asi již dnes nedokážeme přesně odpovědět. Mohl mít dekor strážanského skyfu nějaký hlubší smysl pro svého římského majitele? Jak vnímal tento pohár a jeho výzdobu barbarský vlastník? V době, kdy byl strážanský skyfos typu Meroe vyroben, se šířily tehdy velmi oblíbené dionýsovské motivy celým impériem. Jejich oblibu máme doloženou již v době augustovské, kdy zejména v souvislosti s bukolickými prvky symbolizovaly tzv. *saeculum aureum*, období klidu a obnovy po dlouhých občanských bojích (ZANKER 1997, 289, 290).

Výzdoba skyfu ze Stráží se vši pravděpodobností však již jen odráží dobový vkus bez dalších myšlenkových konotací. Z území říše římské známe jen velmi málo stříbrných nádob v hrobech, a ani v těchto vzácných příkladech dionýsovský dekor nepřevažuje. Jedinou možnou souvislostí s dionýsovskou tematikou je snad jen vlastní funkce těchto luxusních nádob jako nádob picích.

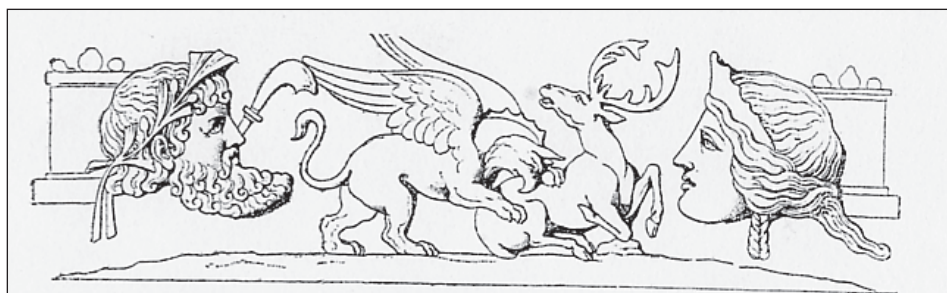
5. Analýza dekoru skyfu typu Meroe z hrobu č. I z Ostrovan

Obdobně jako u strážanského skyfu je reliéfní výzdoba skyfu z Ostrovan (obr. 3) rozdělena do dvou výzdobných polí (A, B). Obě výzdobná pole rámuje divadelní masky, za nimiž se nacházejí oltáře. Podobně jako u předchozího exempláře jsou masky proti sobě postavené heraldicky. Masky i oltáře spočívají volně v prostoru, ale na rozdíl od předchozí reliéfní výzdoby je ústřední dekor ztvárněn v perspektivním zobrazení.

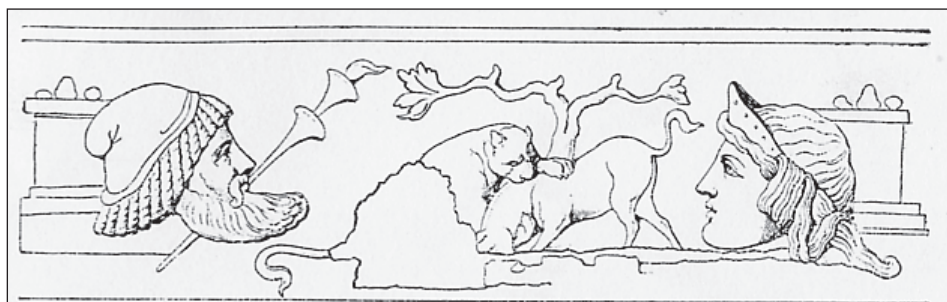
Dekor **výzdobného pole A** (obr. 2:1) je z levé strany zahájen zobrazením masky vousatého božstva. Masky je podána v archaizujícím stylu, pro který jsou charakteristické následující znaky: zašpičatělý tvar plnovousu, forma jednotlivých pramínků vlasů nad čelem a tvar pramínků vousů. Podle ikonografických znaků (věnec s piniovými šiškami, *falx* - nůž sloužící k ošetřování vinné révy, mocný plnovous) jsme určili masku jako masku Silvana.³⁸ Silvanus³⁹ patřil mezi

³⁸ J. Arnetz přikl bez zřejmých ikonografických opor masku Bacchovi (1845, 65). Th. Schreiber (1894, 451) ji připisoval Chronovi. Se vši pravděpodobností je toto určení opřeno o výskyt vinařského nože – *falxu*, který známe i u Chrona. Domníváme se však, že celkový ráz masky (tvar účesu a plnovousu, věnec s piniovými šiškami) odpovídá spíše Silvanovi. Avšak již F. Drexel (1909, 207) na počátku 20. stol. označil tuto masku za panonské božstvo blízké římskému Silvanovi. Toto zjištění ovlivnilo další úvahy: podle F. Drexela byl skyfos vyroben v Aquilei. Pohár měl být vyhotoven v alexandrijské tradici, ovlivněné navíc íónskými maloasijskými prvky (souboje zvířat) a motivy podunajskými (masky ilyrsko-panonského Silvana a dáckého domácího božstva) (Drexel 1909, 207). E. Beninger se vyjádřil k Drexelovým navrhanému původu skyfu odmítavě. Sám vyzdvihl pontský původ skyfu (1931, 217), avšak k interpretaci masek se nevysslovil. Drexelovo, jinak zajímavé myšlenkové schéma, je však založeno na chybné analýze dekoru. Silvanos, tak jak jej známe z ostrovanského skyfu, je římským božstvem a k oně „masce dáckého božstva“ nám chybí patřičné paralely.

³⁹ Jako srovnání může posloužit bronzová hlava Silvana inv. č. II 1a 11, z Puškinova muzea

Obr. 2:1. Ostrovany I, skyfos typu Meroe, výzdobné pole A (PULSZKY 1897).

Obr. 2:2. Ostrovany I, skyfos typu Meroe, výzdobné pole B (PULSZKY 1897).

Obr. 2:3. Ostrovany I, skyfos typu Meroe, výzdoba držadla (PULSZKY 1897).

oblíbená božstva v 2. a 3. stol., což lze spojit s jeho „kompetencemi“, které byly orientovány především na venkov a soukromou sféru, *otium*. Zvláštní oblibě se těšil v období vlády císařů Traiana⁴⁰ až Antonina Pia, s možným pokračováním

v Moskvě a tondo s vyobrazením oběti Silvanovy na Konstantinově oblouku v Římě (SIMON 1990, 305, Abb. 261, 263).

⁴⁰ Na počátku 2. stol. n. l. došlo také k „ustanovení“ Silvanovy ikonografie (CANKIK – SCHNEIDER 1999, 564)

do 3. stol. (SIMON 1990, 200, 202; CANKIK – SCHNEIDER 1999, 563) (za srovnání stojí předpokládaná doba výroby skyfů typu Meroe!).

Oltář, který se nachází za maskou božstva, odpovídá běžně zobrazovaným oltářům na římské toreutice. Pouze na jeho horní desce spatřujeme rozložené obětiny, mezi nimi lze určit piniovou šišku,⁴¹ jež je umístěna ve středu obětín.

Střed výzdobného pole A zaujímá souboj gryfa a jelena. Motivy soubojů zvířat patří k oblíbeným a starým výzdobným prvkům na antické toreutice⁴² (STUPPE-RICH 1997, 72). V období vlády císaře Hadriana vrcholí zájem o rozmanité řecké výzdobné motivy. Ty jsou poté aplikovány na užitém umění, avšak v takové formě, aby co nejlépe odpovídaly římskému vkusu. Domníváme se, že k tomuto výrazovému proudu můžeme přiřadit i příklady zvířecích soubojů z Ostrovan.

Celý výjev je ukončen ženskou maskou a oltářem s obětinami. Účes masky je nad čelem ozdoben půlměsícovitou čelenkou. Vlasy pod čelenkou jsou volně sčesané směrem vzad. V blízkosti tváře se nachází směrem dolů visící cop. Přesné zařazení této masky⁴³ k určitému božstvu se neobejde bez obtíží, a to pro nepřítomnost patřičného atributu, který by nám identifikaci umožnil. Jistým vodítkem nám může být čelenka, která je charakteristická pro Dianu nebo Venuši.⁴⁴ Tvar účesu poukazuje spíše na Dianu. Pro toto tvrzení by mohla být jistým podkladem i přítomnost zvířat spojovaných s Dianou (a Apollonem).

Výzdobné pole B (obr. 2:2) je opět zahájeno mužskou maskou a oltářem s obětí. Masku představuje vousatého muže s frygickou čapkou a účesem, který je utvořen z rovných copánků. Do špice tvarovaný vous je ztvárněn v časně klasickém stylu, avšak není složen z jednotlivých pramenů a „prstýnků“ jako v případě vousu Silvanova. Podle uvedeného popisu před sebou bezpochyby máme masku orientálce, pro něhož je v římském umění mimo jiné charakteristická frygická čapka. Cizokrajným dojmem působí tvar účesu, který je obvykle spojován s Indy nebo s představitelem negroidní rasy.⁴⁵ Vedle masky je však také vyobrazena vzhůru postavená zažehnutá pochodeň. Motiv orientálce ve spojitosti s pochodní je znám v souvislosti s mithraismem. Avšak tato spojitost se nám vzhledem k absenci dalších mithraistických prvků na výjevu zdá pouze jako náhodná. Na masce

⁴¹ Piniová šiška v souvislosti se Silvanem: viz hadrianovský reliéf Antinoa ztvárněného jako Silvana, inv. č. NegInstRom 32.67. Rom, *Instuto Bancare Italiano* (SIMON 1990, 305, Abb. 262)

⁴² Toto výzdobné schéma známe již z řeckých toreutických památek z klasického období, které byly zastoupeny v knížecích skytských kurganech. Ostrovanskému výjevu podobný motiv gryfa a pronásledovaného jelena nalezneme na velkém loveckém talíři z Karnaku (dat. poč. 3. stol.) (MIELSCH 1997, Abb. 10), dále je obliba doložena i v pozdní antice, jak to dokládají misky s loveckými výjevy z pokladu z Mildenhall (PAINTER 1975, Abb. 2).

⁴³ J. Arneth viděl v popisované masce znázornění Libery, avšak své tvrzení blíže nezdůvodnil (ARNETH 1845, 65).

⁴⁴ Viz Artemis z Leptidy, kopie originálu z pozdního 4. stol. př. n. l. Tripoli p. 75, Afrodite z Capuii, kopie originálu z pozdního 4. stol. př. n. l. nebo z 3. stol. př. n. l. Naples 6017. (SMITH 1995, pl. 87, 105).

⁴⁵ Srovnatelné účesy viz Indové na sarkofágu s Bacchovým triumfem v *Musée de la civilisation Gallo-Romaine a Lyon* nebo sarkofág s indickým Bakchovým triumfem viz (PELIKÁN 1965, VII). Indové jsou obvykle na dionýsovských sarkofázích znázorňováni bez vousů.

Obr. 3. Skyfos typu Meroe z Ostrovan (KÜNZL 1997).

orientálce je však udivující přítomnost plnovousu. Z římského výtvarného projevu sice známe zobrazení vousatých orientálců,⁴⁶ ti jsou ale takto vyobrazováni ve zcela jiném kontextu. Je nutno poznamenat, že při procházení studovaného materiálu jsme nenarazili na obdobný typ masky, proto prozatím necháme otázku určení otevřenou.

⁴⁶ Máme zde na mysli zobrazení východních nepřátel římského impéria na triumfálních památkách.

Za maskou orientálce s pochodní spatřujeme výjev boje kočkovité šelmy⁴⁷ (panter, lvice, tygr) s divokým oslem. Boj se podle přítomného rozložitého stromu odehrává ve volné přírodě. I přes poškození stěny skyfu je zřetelné, že rozvržení útoku šelmy odpovídá starým ionským-levantským zobrazením.⁴⁸ Tento výjev tak zapadá do celkového klasicistického ztvárnění celé výzdoby. Ve 3. stol. byl tento motiv, avšak v hrubší podobě, hojně používán jako výzdoba věder hemoorského typu (WILLERS 1901, 166).

Za soubojem se nachází další ženská maska, která se svou podobou nepatrně odlišuje od předchozí ženské masky. Její účes je opět zdoben půlměsíčitou čelenkou. Rozdíly nacházíme v úpravě spodních pramenů účesu, které jsou oproti předchozímu příkladu sčesány do jednolitého copu. Také zde nenacházíme krátký cop v blízkosti tváře. Přesné ikonografické určení je i v tomto případě obtížné. Pro označení masky jako masky Venuše nám zatím chybí další argumenty v podobě příslušných ikonografických znaků. Celé výzdobné pole B uzavírá oltář s obětí.

Popis výzdoby držadla

Popisovaná držadla (obr. 2:3) jsou oproti držadlu skyfu ze Stráží více členěna volutami. Nenacházíme zde také tradiční zobrazení rozet, zato zde však máme zastoupený jiný starý výzdobný prvek: kachní hlavičky.

Na ploše destičky držadla nacházíme vyobrazení masky vousatého Dionýsa. Ikonografickou oporou pro určení božstva je přísný ztuhlý pohled, podaný v duchu časné klasiky, dále zašpičatělý vous a forma účesu. Pádným argumentem pro toto určení je i přítomnost dvou panterů a *calixu* na části držadla, která objímala stěny skyfu. Účes je zdoben věncem z břečťanových listů. Na inspiraci pozdně archaickým obdobím upomíná volně spuštěný cop za uchem božstva.⁴⁹ Za srovnání také jistě stojí klasicisticky podaná díla augustovského stáří, jako např. podoba hermovky na bronzové nožce stolku⁵⁰ (ZANKER 1997, 270, Abb. 214).

Ramena destičkovitého držadla jsou zdobena dvěma pantery s vzad otočenou hlavou. Šelmy mají jednu ze svých předních tlap položenou na poháru naplněném drobnými bobulemi, snad jednotlivými hrozkami. Motiv pantera s tlapou položenou na poháru jsme již mohli spatřit na strážanském skyfu.

Úponky jsou již silně zjednodušené a nejsou ani zastoupeny jednotlivé lístky, tato skutečnost však kontrastuje se zručně vyhotovenými kachními hlavičkami, které mají kvalitně modelovány zobáky. Tento fakt poukazuje na „zrádnost“ datace nádo-

⁴⁷ Dravé zvíře bylo rovněž bez bližších argumentů ztotožněno s medvědem (SCHREIBER 1894, 337).

⁴⁸ Viz podobné zobrazení útoku lva na Alexandrově sarkofágu ze Sidonu (datovaném kolem 360 př. n. l.) Istanbul 370 (BOARDMAN 1995, pl. 228:2).

⁴⁹ Viz zobrazení Dionýsa u Brygova malíře (BOARDMAN 1997, pl. 255, 256), nebo vyobrazení Dionýsa na archaistickém reliéfu z Louvru datovaném do 1. stol. n. l. (ASHMOLE 1975, Fig. 564).

⁵⁰ Neapel Museo Nazionale inv. č. 72987 (ZANKER 1997, 363).

by podle vyobrazených motivů. U takto stylově eklektického díla je nutno počítat s použitím motivů odlišného stáří pocházejících z různých výzdobných okruhů.

Interpretace výzdoby

Jak již bylo nastíněno výše, výzdoba nádoby je podána v archaisticky-klasicistické formě. Jednotlivé motivy společně splývají v eklekticky laděné dílo. Výběr dekorativních prvků poukazuje na dvě skupiny motivů.

První – a převažující – tematika představuje výzdobné prvky upomínající na soukromý a klidný život na venkově spojený s radovánkami. Na výzdobném poli A by tuto myšlenku reprezentovaly masky Silvana a Diany (?). Souvislost těchto dvou božstev není podle E. Simon náhodná, setkáme se s nimi na dvou panelových reliéfech Traianova oblouku v Beneventu (1990, 205, Abb. 161, 258; CANCIK – SCHNEIDER 1999, 563). Obě božstva pak mají k sobě blízko svými kompetencemi spojenými s lesem. Do popisovaného okruhu můžeme snad zahrnout také souboje zvířat, které lze spojovat s Dianou, podle starší tradice také paní zvířat a vládkyní přírody. Popisovaná skupina motivů dosáhla značné obliby za vlády císaře Hadriana, jenž se také sám rád obracel do soukromí a k lovu. Domníváme se, že tato skutečnost by mohla podpořit i časové zařazení ostrovanského skyfu, jak ho již navrhovali R. Stupperich (1997, 73) a S. Künzlová (2000, 76).

Druhou tematiku představuje dionýsovský okruh, který je zastoupen na držadlech skyfu. Vyobrazená maska Dionýsa plně odpovídá představám, podle nichž byl bůh spojen s divadelní maskou a také jako maska byl výtvarně ztvárněn (BREIN – SAUER 2001, 11).

R. Stupperich dokonce přímo označil ostrovanskou masku za hermovku Dionýsa (1997, 72), toto tvrzení, ač je sebevíc poutavé, však nemůžeme potvrdit. Na ostrovanském držadle chybí „podstavec busty“, jenž je pro hermovku podstatný.⁵¹

Je jistě zajímavé, že ani společný výskyt Dionýsa (Libera) se Silvanem není vyloučen, jak dokládá kromě vyobrazení na skyfu z Ostrovan také panelový reliéf z Traianova oblouku v Beneventu (SIMON 1990, Abb. 161; CANCIK – SCHNEIDER, 1999, 563).

Doposud nevyřešenou otázkou je určení a význam masky orientálce a k němu párové ženské masky na výzdobném poli B. Přítomnost zažehnuté pochodně⁵² by mohla symbolizovat prvek spojený s osvětlením a iniciací zasvěcence do dionýsovských mystérií (GAGÉ 1969, 159). Zažehnutá pochodeň byla také vyobrazována na dionýsovských sarkofázích a vzácně i na toreutice.⁵³

⁵¹ Přímé zobrazení Dionýsovy hermovky s velmi podobnou hlavou lze nalézt na lanxu z Bizerity (VON PRITTWITZ UND GAFFRON 1997a, Abb. 18).

⁵² Hořící pochodeň ponořovaly také mainady při svých divokých tancích do vody, tato činnost měla mít očistný význam (GAGÉ 1969, 168).

⁵³ Viz pohár s maskami z Hildesheimu, kalathos z Vize a Villeretův pohár z pařížského kabinetu

Shrnutí

Obdobně jako u skyfu ze Stráží předpokládáme, že popisované tematiky dekoru ukazují spíše na jakési „módní vlny“, které zachvátily celou škálu umělecké produkce v impériu, než na přímé doklady myšlenkových hnutí. Motivy oblíbené v tzv. vysokém umění byly pro svou popularitu prostě přeneseny do oblasti umění užitého.

6. Otázka přísunu skyfů typu Meroe na území Slovenska

Výskyt stříbrné toreutiky v hrobech význačných jedinců germánské společnosti bývá spojován s Tacitovou zmínkou,⁵⁴ podle níž docházelo k obdarovávání barbarských předáků tímto druhem luxusního zboží. Je nutné poznamenat, že tato zmínka i přes svou ojedinělost, poskytuje jedno z možných vysvětlení přísunu. Jak ve starší, tak v mladší době římské vyvstávají i další cesty. Je příhodné uvažovat o zapojení germánských elit do struktur římské armády a v této souvislosti přemýšlet o odměnách určených jejím zástupcům. Jistou roli zvláště ve 3. stol. mohla sehrát i kořist získaná na půdě provincií.

V případě stříbrných nádob pocházejících z hrobu č. II v **Krakovanech-Strážích** lze počítat s odlišným stářím jednotlivých kusů. Hrob obsahoval stříbrné nádoby z období pozdně republikánského, augustovského,⁵⁵ dále skupinu datovanou do 2. stol.⁵⁶ a také pozdní kusy z 1. pol. stol. 3.⁵⁷ V našem pojednání se však budeme věnovat pouze nádobám pocházejících z 1. pol. 2. stol. Ve shodě s míněním J. Bouzka (2002, 225) se domníváme, že skyfos mohl spolu s lanxem představovat možný dar z doby antoninovské, neboť z období vlády císaře Antonina Pia (138–161) máme doklady pro římské působení na kvádském území. Tyto zmínky poskytuje především numismatický materiál⁵⁸ a dále pak skrovné údaje nalezneme v životopise Antonina Pia:

Velmi mnoho válek vedl prostřednictvím svých legátů. Přemohl Britany díky legátu Lolliovi Urbikovi, a když odrazil útoky barbarů, dal navršíť z hlíny další val. Donutil

starožitností (GEHRIG 1980, 17, Abb. 15; KÜNZL 1969, Abb. 10; SCHREIBER 1894, 451). Pochodeň je zobrazena v souvislosti s dionýsovskými motivy.

54 Tacitus, Z dějin císařského Říma 1976, Ger. I. A. 5.

55 Kantharoidní držadla zdobená rostlinným dekorem.

56 Skyfos typu Meroe, lanx, reliéfně zdobenou mísu, cedník (?).

57 Oválnou mísu, polokulovitou misku, mísu typu E 83.

58 Máme zde na mysli známé mince s opisem REX QUADIS DATUS, které byly raženy v letech 140–144 n. l. (DOBIÁŠ 1964, 177; ARNETH 1862, 25). V nedávné době připojil několik podnětných postřehů k tomuto opisu a s ním spojených interpretací M. Jančo (2003, 108, 109). Autor nepřikládá aktu dosazení krále Kvádům velký význam, tvrzení opírá o nedostatek římských výrobků v kvádském sídelním prostoru. Domníváme se, že možný přísun římského stříbra, jako diplomatického daru, ke kvádské vládnoucí rodině Jančovy závěry poněkud relativizuje.

Maury, aby požádali o mír, Germány,⁵⁹ Dáky a mnohé jiné národy i vzbuřence v Judeji potřel prostřednictvím místních správců a velitelů. (Portréty světovládců 1982, Antoninus Pius 5.4.)⁶⁰

Uvedený text poukazuje na válečné střetnutí s Germány. Pokud bychom přijali předpoklad, že výše zmínění Germáni jsou Kvádové, kterým byl po uklidnění poměrů Římany dosazen nový král, nelze poté vyloučit, že drahocenné stříbrné nádoby (lanx, skyfos) byly součástí daru, který měl zaručit vřelé vztahy s imperiem. Dotyčný vládce byl dary motivován k zjednání klidu na území, které ovládal (KEHNE 1994, 43).

Avšak výše uvedená hypotéza není jediným vysvětlením možného přísunu stříbrných nádob do barbarika. Podle alternativní myšlenkové konstrukce lze předpokládat, že se pojednávané luxusní artefakty dostaly do Pováží jako kořist získaná během pol. 3. stol.⁶¹

Skyfos typu Meroe a lanx mohly být také přivezeny do barbarika, již jako anti-kvární kusy spolu s příklady z 1. pol. 3. stol. A to v době vlády císařů Septimia Severa (193–211) a Caracally (211–217), kdy je nutné počítat s úzkými styky imperia se zadunajskými Kvádami (DOBIÁŠ 1964, 273, 274; OLIVA 1959, 276, 277; KOLNÍK 1998, 79).

Všechny tři uvedené hypotézy o přísunu stříbrných nádob na území SR poskytují možné vysvětlení, avšak přesnou dobu přísunu obdobně jako kontext, v kterém k předání daru došlo, je dnes již obtížně poznat.

Stříbrné nádoby z I. hrobu v **Ostrovanech** jsou rovněž starožitnosti z 1. pol. 2. stol. a ze stol. 3., které do hrobu byly uloženy kolem roku 300 (KREKOVIC 1992, 57). Intenzivní styky mezi Vandaly a Římskou říší vysledujeme v období markomanských válek (GODŁOWSKI 1993, 70–73, Abb. 2). Vandalové (Hasdingové) se stali spolu s Jazygy a Bury římskými spojenci proti Markomanům (KOLENDO 2003, 61–64). Nemůžeme tedy vyloučit, že při probíhajících jednáních byla jedna z předních vandalských rodin obdarována římským stříbrem.

Dalším vysvětlení by poskytovalo působení římské zahraniční politiky v době vlády císaře Caracally. V tomto období došlo pod vlivem zmiňované politiky k rozeštvení Markomanů a Vandalů (DOBIÁŠ 1964, 275; OLIVA 1959, 277; GODŁOWSKI 1993, 78; KOLENDO 2003, 61). Nezdopovězenou otázkou

⁵⁹ Jak již upozornil J. Dobiáš, je dnes těžko poznatelné, zda jednání probíhala s germánskými kmeny sídlícími za Dunajem nebo Rýnem (1964, 177).

⁶⁰ **Scriptores Historiae Avgvstae ab Hadriano ad Nvmerianvm. vol. I. Ivlii Capitolini Antoninus Pivs, 5. Ed. H. Iordan et F. Eyssehardt 1864, s. 36:** „*Per legatos suos plurima bella gessit. nam et Britannos per Lollium Vrbicum uicit legatum, alio muro caespiticio summotis barbaris ducto, et Mauros ad pacem postulandam coegit et Germanos et Dacos et multas gentes atque Iudaeos rebellantes contudit per praesides ac legatos*“.

⁶¹ Podle J. Dobiáše (1964, 276) je nutné počítat s vpády na pannonské území zvláště v době vlády císaře Valeriana (253–260). P. Oliva (1959, 278–279) přisuzuje značný význam rovněž barbarským vpádům z období vlády císaře Severa Alexandra (222–235). V této neklidné době došlo k oslabení panonských sil, které byly odveleny na východ, aby zde čelily invazi Peršanů v Mesopotamii (FRYE 1980, 293).

v tomto případě zůstává, zda nešlo spíše o Vandaly sedící v blízkosti Markomanů, tedy na území severně Čech (STRZELCZYK 2003, 210).

Vandalové (Hasdingové) vystupují znovu do popředí až v době vlády císaře Aureliana (270–275). V oné době došlo ke střetu mezi vandalským vojskem a římskou silou; o následcích konfliktu nás informuje Dexippos:

1. Protože za Aureliana byli Vandalové s celou mocí poraženi Římany, poslali k Římanům vyslance ohledně ukončení války a (mírové) smlouvy. Po dlouhém rozhovoru císaře i barbarů, byla schůzka rozpuštěna⁶² (překlad R. Bartůněk⁶³).

Na jakém místě k bojům došlo, zůstává doposud stále otázkou, pravděpodobně můžeme místo střetu hledat někde Pannonii,⁶⁴ jak již předpokládali J. Dobiáš (1964, 276, 277) a H. Diesner (1966, 18). Ať již byl výsledek boje jakýkoliv,⁶⁵ pro náš problém je důležité, že došlo k jednání, které dále popisuje Dexippos takto:

2. A tito sem byli shromážděni z rozhodnutí: barbarští králové a vládci přicházeli tak, jak jim bylo předem oznámeno, a dali rukojmí z vlastních řad nikoli bezvýznamné, pokud jde o prestiž a postavení. Vždyť všichni králové jednotlivě dávají své syny jako rukojmí, aniž by měli pochyby, a další společně s nimi (dávají takové osoby, které) nezaostávají, pokud jde o prestiž. A za těchto okolností dospěli k (mírové) smlouvě a uzavřeli (slavnostní) příměří. Od toho okamžiku bylo dva tisíce vandalských jezdců římskými spojenci. Jedni byli vybráni z (barbarského) vojska a zařazeni do spojeneckých oddílů, druzí chtěli vojenskou službu podstupovat dobrovolně.⁶⁶ (překlad R. Bartůněk).

Jednání se tedy na jedné straně účastnil císař Aurelianus se svým doprovodem a na straně druhé vandalští (hasdingští) velmožové. Jisté je, že v zájmu obou stran bylo uzavřít dohodu o míru. Pro římskou říši v té době ohrožovanou ničivými nájezdy znamenala taková smlouva dílčí odlehčení. Snad tedy lze hypoteticky předpokládat, že při uzavírání příměří došlo k obdarování vandalských velmožů, z nichž se část (ta která nenásledovala Aureliana do Itálie) vrátila do své domoviny.⁶⁷

3. Zbylý dav Vandalů táhl domů, protože jim římský vládce poskytl prostor (?) (dostat se) až k Dunaji. Většina tam bezpečně a beze škody prošla.⁶⁸ (překlad R. Bartůněk).

Toto setkání tak mohlo stát u zrodu vandalského stříbrného bohatství, tak jak je známe z I. ostrovanského hrobu.

I když předložené příklady mají podobu volných hypotéz, ilustrují pravděpodobné cesty přísunu stříbrných nádob do vandalské sídelní oblasti. Zdali tedy

⁶² F gr Hist. IIa. Ed. F. Jacoby. 1926, 460: 7 (24) EXC. DE LEG. p. 385, 21–386, 24: 1.

⁶³ Děkuji R. Bartůněkovi za přeložení textu.

⁶⁴ Pannonii zmiňuje již Zosimos, Stesky posledního Římana 1983, I. 48.

⁶⁵ Zosimos označil výsledek střetnutí za nerozhodný, Stesky posledního Římana 1983, I. 48.

⁶⁶ F gr Hist. IIa. Ed. F. Jacoby. 1926, 460, 461: 7 (24) EXC. DE LEG. p. 385, 21–386, 24: 2.

⁶⁷ K vandalskému návratu a s ním spojenými událostmi byly vysloveny zajímavé interpretace viz DICULESCU 1923, 8; STRZELCZYK 2003, 211.

⁶⁸ F gr Hist. IIa. Ed. F. Jacoby. 1926, 461: 7 (24) EXC. DE LEG. p. 385, 21–386, 24: 3.

stříbrné nádoby z Ostrovan představují ukořistěné cennosti, nebo diplomatické dary, je již dnes podobně jako v případě nálezů ze Stráží těžko rozhodnutelné.

7. Poznámky k významu stříbrných nádob v germánské společnosti

Stříbrné číše a jejich germánské napodobeniny patřily spolu s bronzovými nádobami a stříbrnými sponami ke znakům typickým pro bohaté hroby starší doby římské. Dvojice picích nádob vysoce ceněných v barbarském prostředí mohly sloužit jako jisté prestižní znaky germánské elity. Jejich užíváním nejvyšší germánská společenská vrstva napodobovala sociální postavení zámožných římských kruhů (OLDENSTEIN 1975, 302, 303; KÜNZL 1988, 50) a ačkoliv se nacházela na periferii antického světa, tak se těmito „atributy“ stále více k antickému civilizačnímu okruhu přibližovala.⁶⁹ Takovéto nádoby, které lze považovat za součásti picích servisů, sloužily svým vlastníkům při pití vína na oslavách (WERNER 1950, 168; WIELOWIEJSKI 1989, 217), které spolu se svou družinou pořádali. Pití na bratrství v době míru i války patří k předpokládaným rysům družinictví. Při takovýchto slavnostech docházelo ke konzumaci alkoholických nápojů, pomocí nichž bylo jednoduší navázat dobré vztahy mezi vládcem a družiníky (BOUZEK 1986, 294).

Družina,⁷⁰ obklopující svého vládce, byla důležitým mocenským aspektem v době římské a je zřejmé, že na síle a „spokojenosti“ velmožovy družiny závisel i jeho další úspěch a vážnost (BOUZEK – ONDŘEJOVÁ 1990; TODD 1999, 33). Družiníci mimo jiné pravděpodobně od svého pána dostávali jako odměnu za své služby luxusní předměty (BOUZEK 1986, 293; KUHN 1956, 13; WENSKUS 1961, 354), zvláště pak římské výrobky a produkty.

Je zřejmé, že velmož musel zajistit pro své nejbližší družiníky, kteří byli přítomni na jeho dvoře, dostatek všeho potřebného a to i v případě, že měli svoje vlastní zázemí. Nejužší družina, která tvořila vladařovu osobní stráž, se pravděpodobně nezabývala žádnou jinou činností (KUHN 1956, 4, 5). Proto byl přísun římských výrobků a produktů, ať již pocházely z diplomatických darů, kořisti nebo obchodu, pro družinního pána velmi podstatnou záležitostí.

Jistými povinnostmi vůči hlavnímu kmenovému velmoži byli zavázáni i předáci sídlící mimo jeho dvůr: podíleli se na zásobování velmožových výprav (KUHN

⁶⁹ Z metodického hlediska zajímavé postřehy k raně středověké nejvyšší společenské vrstvě poskytuje D. Třeštík (2001, 157, 158). Setkáme se však i se skeptickým přístupem ke společenskému významu a výpovědi určitých drahocenných předmětů v hrobových výbavách časné středověkých velmožů (LUTOVSKÝ 1997, 113). Pokud bychom přijali autorovu hypotézu, podle níž hrobový inventář nutně nemusí odpovídat sociálnímu významu pohřbeného během jeho života, stojí také za zmínění, že pozůstali, kteří nebožtíka hrobovou výbavou obdarovali, byli s pohřbeným spjatí rodově a majetek uložený do hrobu byl pravděpodobně součástí rodinného bohatství a odrážel tak sociální postavení nejen příbuzných, ale i zemřelého.

⁷⁰ Tacitus označuje družinu slovem *comitatus* a družiníky jako *comites*. Tacitus Z dějin císařského Říma 1976, Ger. I.13–14

1956, 5) a svolávali bojovníky do zbraně. Na tomto místě je třeba připomenout, že tito velmožové poskytovali především bojovníky, kteří náleželi k jejich vlastní družině (PREIDEL 1972, 116). Takováto družina mohla být v případě válečného stavu tvořena jak bojovníky patřící k velmožově domácnosti, tak muži, kteří se připojili pouze na dobu trvání určitého válečného podniku.

Ačkoliv byly stříbrné skyfy typu Meroe zastoupeny v pojednáváných souborech pouze jednotlivě, ukazují spolu s dalším stříbrným inventářem na mimořádné postavení pohřbených osob. Bohaté kostrové hroby z 2. pol. 3. stol. a konce 3. stol. ležící v **Strážích** a **Ostrovanech** lze tedy již beze sporu označit za pohřby knížecí. V jejich inventáři nalezneme jak „starožitné kusy“ stříbrných nádob, tak příklady z 1. pol. 3. stol. Antikvární stříbrné kusy, spolu se šperky mohly snad představovat tzv. keimelie poklady významných germánských rodin (FISCHER 1973, 453, 454). Takovéto dědictví stříbrných nádob symbolizovalo bohatství a s ním spojenou moc nad družinou a sídelním regionem (HARDT 2001, 293, 294). Zajímavou hypotézou je i možný význam popisovaných památek jako jistých znaků legální vlády, které snad ukazovaly na dlouhou tradici vládnoucí rodiny (BOUZEK 2002, 226). Doklady dědění stříbrných nádob nejsou omezeny pouze na středodunajské barbarikum, jak dokazují mimo jiné i nálezy dalších číší např. poháru zdobeného kanelováním z hrobu č. 275 v Corjeiten, který je datován do stupně C1 (NOWAKOWSKI 2002, 145) nebo skleněného poháru se stříbrným prolamovaným pláštěm z hrobu A ve Varpelev, přiřazeného ke stupni C2 (WERNER 1950, 175; LUNDHANSEN 1987, 96, 97, Fig. 36).

Z hlediska studia stříbrných nádob jsou pro nás pohřby ze Stráží a Ostrovan důležité zvláště pro doklady zastoupení kusů jídelního stříbrného nádobí (KÜNZL 2002, 351, 352) čímž se zřetelně odlišují od bohatých hrobů starší doby římské v barbariku. První ohlasy tohoto fenoménu nacházíme již na konci 2. stol. Stříbrné talíře máme zastoupeny v inventářích královského hrobu z **Mušova** (PEŠKA – TEJRAL 2002, 508, 509) a rovněž v bohatém žárovém hrobě č. II z **Wulzeshofenu** (BENINGER 1932, 218; TEJRAL 1971, 74, 79; TEJRAL 1999, 173). Ve 3. a poté 4. stol. je již přítomnost stříbrných talířů a táců v bohatých hrobech častějším jevem. Tato změna souvisí se zvýšenou oblibou stříbrných jídelních souprav v imperiu (KÜNZL 1997, 21; BARATTE 1984, 22).

Stříbrné nádoby z obou popisovaných pohřbů netvoří stolní či picí servis, jak jej známe z římské říše (KREKOVIC 1992, 57), a rovněž zde chybí oblíbená, Římany zprostředkovaná picí souprava, dvou až čtyř picích nádob, pocházející převážně z germánských pohřbů ze starší doby římské.⁷¹ Soubory stříbrných nádob ze Stráží a Ostrovan se skládají z různě starých kusů, tento jev je snad možné vysvětlit existencí rodinných pokladů, kde byla průběžně stříbrná toreutika uchovávána. Předpokládáme, že popisované poklady byly stálou zásobou drahocenností, které měly sloužit krom výše uvedených významů také k odměňování družiny. Pak si lze bezesporu představit, že nutně již nemusely obsahovat jednotlivé sady.

⁷¹ Jistě nelze vyloučit ani možnost, že výbava strážanského pohřbu není doposud kompletní.

Stříbrné bohatství, jež vládnoucí rodiny ukládaly do hrobu svým zemřelým, bylo jistě rovněž dokladem vzájemné řevnivosti mezi jednotlivými předními rodinami. Soupeřením o co nejpůsobivější reprezentaci, upozorňovaly na svou příslušnost k elitě (citováno podle HEATHER 2002, 75, 76).

8. Závěr

Zhodnotíme-li výsledky uměleckohistorického rozboru, pak je vhodné především konstatovat, že poskytl odpovědi týkající se spíše poznání módních proudů, odrážejících se na stříbrné toreutice, než vlastní datace. Rozbor aplikovaných motivů upozornil na dlouhou životnost těchto výzdobných prvků v římském užitém umění. U skyfu ze Stráží jsme zaznamenali rozvádění augustovských motivů.

Nad popisovaným dekorem jsme se také zamysleli z hlediska jeho symboliky. Ačkoliv se na některých popisovaných památkách vyskytují motivy, které mohly mít ve vysokém umění augustovského období jistý politický význam, v případě našich exemplářů o něm lze sotva uvažovat. Tyto motivy na námi studovaném materiálu již ztratily svůj obsah.

Pro chronologii doby římské jsou stříbrné nádoby méně použitelné, a to zvláště pro existenci výše popsaného fenoménu dědění drahocennosti v barbarských hrobech. Lze tedy shrnout, že popisované památky se na území barbarika pravděpodobně dostaly ve vybraných časových úsecích, v kterých docházelo k nejintenzivnějším stykům mezi Germány a imperiem. Při řešení otázek vztahujících se k významu stříbrných nádob v germánské společnosti jsme se pohybovali na úrovni hypotéz. Na tomto místě je také vhodné připomenout, že při rekonstrukci již mrtvé kultury nám ani archeologické prameny neposkytují více prostoru.

Literatura

Prameny

- Apulei Metamorphoseon. LIB. VIII. Ed. R. Helm. Leipzig 1955.
 Die Fragmente der Griechischen Historiker. vol. IIa. Ed. F. Jacoby. Berlin 1926.
 Scriptorum Historiae Avgvstae ab Hadriano ad Nvmerianvm. vol. I. Ivlii Capitolini Antoninvs Pivs, 5. Ed. H. Jordan et F. Eyssehardt. Berlin 1864.

České překlady

- Apuleius, L. Zlatý osel. přel. V. Bahník. Antická knihovna sv. 22. Praha. 1974.
 Tacitus, C. Z dějin císařského Říma. přel. V. Bahník. Antická knihovna sv. 31. Praha. 1976.
 Portréty světovládců I. přel. J. Burian, B. Moučková. Antická knihovna sv. 47. Praha. 1982.
 Zosimos, Stesky posledního Římana. přel. A. Hartmann. Praha. 1983.

- ARNETH, von J. R. 1845: Beschreibung des K. K. Münz - und Antiken - Kabinettes. Wien.
 ARNETH, von J. R. 1862: Beschreibung des K. K. Münz - und Antiken - Kabinettes zur Schlau ausgelegten Münzen und Medaillen. Wien.

- ASHMOLE, B. 1975: Hellenistic Art. In: W. Janson (ed): Art of Ancient World. New York.
- ALFÖLDI, A. 1934: Skythisierende Darstellungen in römischen Kunstindustrie. Alt. Schl. 5, 267–271.
- BARATTE, F. 1984: Römisches Silbergeschirr in den gallischen und germanischen Provinzen. Stuttgart.
- BARATTE, F. 1997: Silbergeschirr in Gallien und den benachbarten Provinzen. In: H.-H. von Prittwitz und Gaffron – H. Mielsch (eds.): Das Haus lacht vor Silber. Kataloge des Rheinischen Landesmuseums Bonn. Band 8. Köln, 59–70.
- BARR-SCHARRAR, B. 1982: Macedonian Metal Vases in Perspective: Some Observation on Context and Tradition. In: E. N. Borza – B. Barr-Sharrar (eds.): Macedonian and Greece in Late Classical and Early Hellenistic Times, Studies in the History of Art 10, 123–139.
- BENINGER, E. 1931: Der Wandalenfund von Czéke-Cejkov. Ann. des Naturhist. Museum in Wein, 45, 183–224.
- BENINGER, E. 1932: Zwei germanische Funde von Wulzeshofen in Niederösterreich. Wiener PZ 19, 215–238.
- BENINGER, E. 1937: Die Germanische Bodenfunde in der Slowakei. Reichenberg - Leipzig.
- BOARDMAN, J. 1997: Athenian red figure vases the archaic period. London.
- BOARDMAN, J. 1995: Greek sculpture the late classical period. London.
- BOUZEK, J. 1986: Die Möglichkeiten der Erforschung der Gefolgschaft in der mitteleuropäischen Vor- und Frühgeschichte. SIA 34, 293–297.
- BOUZEK, J. 2002: Die grosse Lanx von Stráže bei Piešťany und der Klientenstaat der Quaden. In: K. Kuzmová – J. Rajtár – K. Pieta (eds.): Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Nitra, 225–228.
- BOUZEK, J. – ONDŘEJOVÁ, I. 1990: „Třetí zóna“ mezi Římem a barbarikem při noricko-panonském limitu. AR 42, 22–35.
- BREIN, F. – SAUER, R. 2001: Eine tönernerne Maske - „O Jegerl, der Mon-Mon!“. Fundort Wien 4, 4–16.
- BURKERT, W. 1987: Ancient Mystery Cults. Cambridge. London.
- BURKERT, W. 1993: Bacchic Teletai in the Hellenistic age. In: T. H. Carpenter – Ch. A. Faraone (eds.): Mask of Dionysus. Ithaca and London.
- CANCIK, H. – SCHNEIDER, H. 1999: Der Neue Pauli. Enzyklopädie der Antike. Stuttgart – Wismar.
- DICULESCU, C. C. 1923: Die Wandalen und Goten in Ungarn und Rumänien. Mannus-Bibliothek Nr. 34. Leipzig.
- DIESNER, H. J. 1966: Das Vandalenreich. Stuttgart. Berlin. Köln. Mainz.
- DEKAN, J. 1979: Apoteóza slobody na antickej mise zo Stráží. Bratislava.
- DOBIÁŠ, J. 1964: Dějiny československého území před vystoupením Slovanů. Praha.
- DOSTÁLOVÁ, R. – HOŠEK, R. 1997: Antická mystéria. Praha.
- DREXEL, F. 1909: Alexandrinische Silbergefäße der Kaiserzeit. BJB 118, 176–235.
- EGGERS, H. J. 1951: Der römische Import im freien Germanien. Hamburg.
- ERDRICH, M. 2002: CRFB. Deutschland. Bd. 4. Hansenstadt Bremen und Bundesland Niedersachsen. Bonn.
- FEHLMANN BROGLI, R. 1996: Gemmen und Kammeen mit ländlichen Kultszenen: Untersuchungen zur Glyptik ausgehenden römischen Republik und der Kaiserzeit. Bern.
- FISCHER, F. 1973: KEIMHLIA. Germania 51, 439–456.
- FRYE, R. N. 1980: The history of ancient Iran, Handbuch der Altertums-wissenschaft III. 7, München.
- GAGÉ, J. 1969: Fackel (Kerze). In: Klauser T. (ed.): RAC Band VII. Exkommunikation- Fluchformeln. Stuttgart, 153ff.
- GEHRIG, V. 1980: Hildesheimer Silberschatz aus dem Antiken – Museum. Bilderhefte der Staatlichen Museen Preussischer Kulturbesitz. Heft 4. Berlin, 5–24.
- GREGAREK, H. 1997: Der Hildesheimer Silberfund. In: H.-H. von Prittwitz und Gaffron – H. Mielsch (eds.): Das Haus lacht vor Silber. Kataloge des Rheinischen Landesmuseums Bonn. Band 8. Köln, 91–98.
- GREIFENHAGEN, A. 1967: Römischer Silberbecher. JdI 82, 27–36.
- GODŁOWSKI, K. 1993: Die Barbaren nördlich der Westkarpaten und das Karpatenbecken-Ein-

- wanderungen, politische und militärische Kontakte. In: Das römische Reich und seine Nachbarn im Bereich der Karpaten. *Specimina Nova IX*, 65–89.
- GROH, F. 1909: *Řecké divadlo*. Praha.
- HARDT, M. 2001: Der Schatz in der frühgeschichtlichen Gesellschaft. In: F. Daim – T. Kühlreiber (eds.): *Sein&Sinn. Burg&Mensch*. St. Pölten, 293–295.
- HARRISON, J. E. 1922: *Prolegomena to the study of Greek religion*. Cambridge.
- HEATHER, P. 2002: *Gótové*. Praha.
- HOLČÍK, Š. – TURČAN, V. 1998: Rukovät' lanxu z Krakovian-Stráží. *ZbSNM 92. Archeologia* 8, 75–83.
- HOLČÍK, Š. 2003: Strieborná rukovät' zo Stráží. *ZbFFUK Musaica* 24, 39–42.
- HORNÍČKOVÁ, K. 1997: Mystická „Dionýsova zahrádka“ jako předobraz křesťanského ráje. Skrytý význam v antickém vyobrazení krajiny. *Studia Hercynia I*. Praha. 18–22.
- CHINELLI, R. 2001: Drei Gefäßfragmente mit bacchischer Darstellung vom Michaelerplatz. *Fundort Wien* 4, 30–62.
- JANČO, M. 2003: AD: Římská říše a naše území v prvních třech stoletích po Kristu. *SPS*. 4, 106–111.
- KLČO, M. – KRUPA, V. 2003: German graves from Roman times from Krakovany - Stráže. *Piešťany*.
- KEHNE, P. 1994: Das Instrumentarium kaiserzeitlicher Aussenpolitik und die Ursachen der Markomannenkriege. In: H. Friesinger-J. Tejral-A. Stuppner (eds.): *Markomannenkriege-Ursachen und Wirkungen*. Brno. 39–50.
- KERENYI, K. 1996: *Mytologie Řeků*. Praha.
- KERENYI, K. – JUNG, C. G. 1997: *Věda o mytologii*. Brno.
- KOLENDO, J. 2003: Die antiken Schriftquellen zur ältesten Geschichte der Vandalen. In: A. Kokowski – Ch. Leibner – A. Urbański (eds.): *Die Vandalen*, 49–75.
- KOLNÍK, T. 1979: Římské importy na Slovensku. In: J. Bouzek – I. Ondřejová (eds.): *Antické umění v československých sbírkách*. Praha.
- KOLNÍK, T. 1998: Archeologické svedectvo. In: R. Marsina (ed.): *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*. Bratislava, 53–87.
- KREKOVIČ, E. 1992: Zur Datierung der Fürstengräber der römischen Kaiserzeit in der Slowakei. In: *Probleme der relativen und absoluten Chronologie von der Latenezeit bis zum Frühmittelalter*. Kraków, 55–68.
- KUHN, H. 1956: Die Grenzen der germanischen Gefolgschaft. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germ. Abt.* 73, 1–83.
- KÜNZL, E. 1969: Der augusteische Silbercalathus im Rheinischen Landesmuseum Bonn. *BJ* 169, 321–392.
- KÜNZL, E. 1971: Zum Fries des Silberkantharos von Stevenswert. *JbRGZM* 18, 118–123.
- KÜNZL, E. 1988: Germanische Fürstengräber und römisches Silber. *Jhrb. der Lauenburgischen Akademie für Wissenschaft und Kultur*. Bd. 1, 31–53.
- KÜNZL, S. 1993: Das Tafelgeschirr. In: E. Künzl: *Die Alamannenbeute aus dem Rhein bei Neupotz. Plünderungsgut aus dem römischen Gallien*. Mainz, 113–227.
- KÜNZL, S. 1997: Römisches Tafelgeschirr-Formen und Verwendung. In: H.-H. von Prittwitz und Gaffron – H. Mielsch (eds.): *Das Haus lacht vor Silber*. Kataloge des Rheinischen Landesmuseums Bonn. Band 8. Köln, 9–30.
- KÜNZL, S. 2000a: Quellen zur Typologie der römischen Tafelsilbers. In: E. Droberjar (ed.): *Romanam amicitiam praetulisse*. Sborník Vladimíru Sakařovi k 70. narozeninám. SbnM řada A: historie, 54, 71–86.
- KÜNZL, S. 2000b: Der zerbrochene Krug: Reparaturen an römischen Metallgefäßen. *Köln. Jb.* 33, 607–614
- KÜNZL, S. 2002: Römische Silberbecher bei den Germanen, das übrige Silbergeschirr: Schälchen und Schälchengriffe, Gefäßfüßchen und Löffel. In: J. Peška – J. Tejral (eds.): *Das Königsgrab aus der älteren römischen Kaiserzeit von Mušov, Mähren*. Mainz, 329–355.
- LAUX, F. 1992: Überlegungen zu den germanischen Fürstengräbern bei Marwedel, Gde. Hitzacker, Kr. Lüchow-Dannenberg. *Ber. RGK* 73, 315–376.

- LUNDHANSEN, U. 1987: Römischer Import in Norden. Nordiske Fortidsminder. Serie B 10. Kopenhagen.
- LUTOVSKÝ, M. 1997: Hroby knížat. Kapitoly z českých dějin a hrobové archeologie. Praha.
- MENNINGER, M. 1997: Die römische Silbergefäße im Rheinischen Landesmuseum Bonn. In: H.-H. von Prittwitz und Gaffron – H. Mielsch (eds.): Das Haus lacht vor Silber. Kataloge des Rheinischen Landesmuseums Bonn. Band 8. Köln, 99–124.
- MIELSCH, H. 1997: Römisches Tafelsilber aus Ägypten. In: H.-H. von Prittwitz und Gaffron – H. Mielsch (eds.): Das Haus lacht vor Silber. Kataloge des Rheinischen Landesmuseums Bonn. Band 8. Köln, 41–57.
- MIHĂILESCU-BÎRLIBA, V. – MITREA, I. 1978: Le trésor de vases romains de Muncelul de Sus. *Dacia* 22, 201–212.
- NOWAKOWSKI, W. 2000: Ein römischer Silberbecher (?) aus dem Samland. In: E. Droberjar (ed.): Romanam amicitiam praetulisse. Sborník Vladimíru Sakařovi k 70. narozeninám. *SbNM řada A: historie* 54, 143–150.
- OLDENSTEIN, J. 1975: Die Zusammensetzung der römischen Import in den sogenannten Lübsowgräbern als möglicher Hinweis auf die soziale Stellung der Bestatteten. *Arch. Kores.* 5, 299–305.
- OLIVA, P. 1959: Pannonie a počátky krize římského imperia. Praha.
- ONDROUCH, V. 1957: Bohaté hroby z doby římskej na Slovensku. Bratislava
- PAINTER, K.-S. 1975: Der Schatz von Mildenhall. *Antike Welt* 6, Heft 1. 3–13.
- PELIKÁN, O. 1965: Von antiken Realismus zur Spätantiken Expressivität. Praha.
- PEŠKA, J. – TEJRAL, J. 2002: Das Königsgrab aus der älteren römischen Kaiserzeit von Mušov, Mähren. Tschechische Republic. Mainz.
- POCHMARSKI-NAGELE, E: Zwei Mänadendarstellungen aus den Municipia Virunum und Teurona. *Carnuntum Jb.* 1988 (1989), 129–146.
- POKORNÝ, P. 1993: Řecké dědictví v orientu. Praha.
- PREIDEL, H. 1972: Das Markomannenreich König Marbods als Personalverband. *ČMM LVII*, 115–122.
- PRITTWITZ und GAFFRON von, 1997a: Die Lanx von Bizerta. In: H.-H. von Prittwitz und Gaffron – H. Mielsch (eds.): Das Haus lacht vor Silber. Kataloge des Rheinischen Landesmuseums Bonn. Band 8. Köln, 177–195.
- PULSZKY, F. 1897: Magyarország archaeológiája. Budapest.
- RADNÓTI, A. 1957: Gefäße, Lampen, und Tintefässer aus Bronze. In: *Intercisa II.* (Dunapentele). Budapest.
- SCHREIBER, Th. 1894: Die Alexandrinische Toreutik. Leipzig.
- SIMON, E. 1990: Die Götter der Römer. München.
- SIMON, E. 2001: Die Lanx von Stráže. *Anodos. Studies of Ancient World* 1/2001, 197–208.
- SMETÁNKA, Z. 2003: Archeologické etudy. Praha.
- SMITH, R. R. R. 1995: Hellenistic sculpture. London.
- STRONG, D. E. 1966: Greek and Roman Gold and Silver Plate. London.
- STRZELCYK, J. 2003: Die Vandalen auf dem Weg nach Nordafrika. In: A. Kokowski – Ch. Leibner – A. Urbański (eds.): Die Vandalen, 203–246.
- STUPPERICH, R. 1997: Römische Silbergeschirr der mittleren bis späten Kaiserzeit in Germanien. In: H.-H. von Prittwitz und Gaffron – H. Mielsch (eds.): Das Haus lacht vor Silber. Kataloge des Rheinischen Landesmuseums Bonn. Band 8. Köln, 71–90.
- SVOBODA, B. 1968a: The silver Lanx as means of Propaganda of a Roman Family. *JRS* 58, 124–125.
- SVOBODA, B. 1968b: Römerzeitliche Silbergefäße aus der Slowakei. In: J. Burian - L. Vidman (eds.): *Antiquitas Graeco-Romana ac tempora nostra. Acta congressus internationalis habiti Brunae diebus 12–16 mensis Aprilis MCMLXVI.* Praeae, 451–452.
- SVOBODA, B. 1972: Neuerwerbene römische Metallgefäße aus Stráže bei Piešťany. *Archeologica Slovaca Fontes* 11. Bratislava.

- TEJRAL, J. 1971: Příspěvek k datování moravských hrobových nálezů ze sklonku starší a z počátku mladší doby římské. *SlA* 19, 27–93.
- TEJRAL, J. 1999: Die Völkerwanderungen des 2. und 3. Jh.s und ihr Niederschlag im archäologischen Befund des Mitteldonauroumes. In: J. Tejral (ed.): *Das mitteleuropäische Barbaricum und die Krise des römischen Weltreiches im 3. Jahrhundert*. Brno, 137–213.
- THOMAS, E. 2000: Nochmals zu den beiden Bechern des Chirisophos. *Köln. Jahrb.* 33, 251–260.
- TODD, M. 1999: *Germáni*. Praha.
- TRĚŠTÍK, D. 2001: *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871*. Praha.
- TURCAN, R. 1966: *Les sarcophages romains a representation Dionysiaques*. Paris.
- TURČAN, V. 2000: Rukovět k antickému lanxu z Krakovian-Stráží. *Pamiatky a múzeá* 3, 52.
- VENCL, S. 2001: Souvislosti chápání pojmu náleзовý celek v české archeologii. *AR* 53, 592–613.
- WENSKUS, R. 1961: *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterliche Gentes*. Köln.
- WERNER, J. 1950: Römische Trinkgefäße in Germanischen Gräbern der Kaiserzeit. In: H. Kirchner (ed.): *Ur- und Frühgeschichte als historische Wissenschaft. Festschrift zum 60. Geburtstag von E. Wahle*. Heidelberg, 168–176.
- WIELOWIEJSKI, J. 1989: Die römerzeitlichen Silbergefäße in Polen. *Ber. RGK* 70, 191–241.
- WILLERS, H. 1901: Die römische Bronzeimer von Hemmoor. Hannover - Leipzig.
- WÖLFEL, C. 1997: Die Lanx von Stráže. In: H.-H. von Prittwitz und Gaffron – H. Mielsch (eds.): *Das Haus lacht vor Silber. Kataloge des Rheinischen Landesmuseums Bonn*. Band 8. Köln, 153–168.
- ZANKER, P. 1997: *Augustus und die Macht der Bilder*. München.
- ZIEGLER, K. – SONTHEIMER, W. 1964: *Der Kleine Pauli. Lexicon der Antike*. Stuttgart.

EINIGE BEMERKUNGEN ZU DEN SKYPHOI DES MEROE-TYPS AUS KRAKOVANY-STRÁŽE UND OSTROVANY

Wenn wir die Ergebnisse der kunsthistorischen Analyse auswerten, müssen wir an erster Stelle konstatieren, dass sie keine Antworten über die Datierung selbst geliefert hat, sondern viel mehr Erkenntnisse über die auf der Silbertoreutik reflektierten Modetrends. Die Analyse von angebrachten Motiven hat auf eine lange Lebenszeit dieser Zierelemente in der römischen angewandten Kunst hingewiesen. Beim Skyphos aus Stráže registrieren wir eine Erweiterung von augusteischen Motiven (ruhende Tiere in einer friedlichen Landschaft). Auf diesem Gefäß erscheint ebenfalls ein breites Spektrum von dionysischen Motiven, das besonders von hellenistischen Vorbildern ausgeht. Auf einen direkten Zusammenhang deuten vor allem die Masken von einem Satyr (Dekorationsfeld A) und einem Silen (Dekorationsfeld B).

Die Verzierung des Skyphos aus Ostrovany wird in einer archaisch-klassizistischen Form dargestellt. Einzelne Motive verschmelzen miteinander zu einem eklektisch aufgefassten Werk. Die Auswahl von dekorativen Elementen weist auf zwei Motivgruppen hin.

Die erste – und überwiegende – Thematik repräsentiert die Zierelemente mit Bezug auf ein friedliches Privatleben auf dem Lande verbunden mit Lustbarkeit. Auf Dekorationsfeld A würden diesen Gedanken die Masken von Silvanus und Diana (?) verkörpern. Der Zusammenhang zwischen diesen zwei Gottheiten ist nach E. Simon nicht zufällig, wir begegnen ihnen auf zwei Panelreliefs des Traianbogens in Benevente (1990, 205, Abb. 161, 258; CANCIK – SCHNEIDER 1999, 563). Beide Gottheiten stehen sich dann nah in ihren Kompetenzen verbunden mit Wald. In den behandelten Bereich können wir wohl auch Tierkämpfe einbeziehen, die mit Diana assoziierbar sind, nach einer älteren Tradition auch Herrin der Tiere und Herrscherin der Natur. Die beschriebene Motivgruppe erlangte eine ziemlich große Beliebtheit zu der Regierungszeit des Kaisers Hadrian, welcher auch

selbst gerne im Privatleben und Jagd Zuflucht fand. Wir nehmen an, diese Tatsache könnte auch die Zeiteinsetzung des Skyphos aus Ostrovany untermauern, wie sie bereits R. Stupperich (1997, 73) und S. Künzl (2000, 76) vorgeschlagen hatten.

Die zweite Thematik wird durch den dionysischen Bereich repräsentiert, der auf den Skyphos-Henkeln vertreten ist. Die abgebildete Dionysos-Maske entspricht in vollem Umfang den Vorstellungen, nach denen dieser Gott mit Theatermaske verbunden und auch als Maske bildlich dargestellt wäre (BREIN – SAUER 2001, 11). R. Stupperich bezeichnete die Maske aus Ostrovany sogar direkt als eine Dionysos-Herme (1997, 72). Diese Behauptung, wie fesselnd sie auch sein mag, können wir jedoch nicht beweisen. Auf dem Henkel aus Ostrovany fehlt der „Büstensockel“, der für eine Herme unentbehrlich ist.

Es ist bestimmt interessant, dass selbst das gemeinsame Auftreten von Dionysos (Liber) und Silvanus nicht ausgeschlossen ist, wie es neben der Darstellung auf dem Skyphos aus Ostrovany auch das Panelrelief des Traianbogens in Benevente belegt (SIMON 1990, Abb. 161; CANCIK – SCHNEIDER 1999, 563).

Eine bisher ungelöste Frage bedeutet die Identifizierung und Deutung der Maske eines Orientalen und der dazugehörigen weiblichen Paarmaske auf Dekorationsfeld B. Die Anwesenheit einer brennenden Fackel könnte ein Element symbolisieren, das mit Erleuchtung und Initiation eines Eingeweihten in die dionysischen Mysterien verbunden ist (GAGÉ 1969, 159). Die brennende Fackel war ebenfalls auf dionysischen Sarkophagen und selten auch auf Toreutik abgebildet.

Es liegt auf der Hand, dass auf beiden untersuchten Gefäßen ein großer Anteil von Elementen mit dionysischer Thematik auftrat, was vor allem der primären Funktion dieser Becher zuzuschreiben ist.

Wir haben über das beschriebene Dekor auch hinsichtlich seiner Symbolik nachgedacht. Obwohl auf einigen Gegenständen ähnlichen Charakters Motive auftreten, die in der Hochkunst der augusteischen Periode gewisse politische Bedeutung haben konnten, im Fall unserer Exemplare kann man nur schwer daran denken. Diese Motive haben ihre Bedeutung auf dem von uns behandelten Material bereits verloren.

Für die Chronologie der römischen Kaiserzeit sind die Silbergefäße weniger brauchbar, u.z. wegen des obengesagten Phänomens der Vererbung von Kostbarkeiten in barbarischen Gräbern. Um zusammenzufassen, die beschriebenen Denkmäler gelangten ins Barbarikum in gewissen Zeitspannen, in denen es zu den intensivsten Kontakten zwischen den Germanen und dem Imperium kam. Bei der Lösung von Fragen bezüglich der Bedeutung von Silbergefäßen in der germanischen Gesellschaft haben wir uns auf einer hypotetischen Ebene bewegt. An dieser Stelle sei auch betont, dass uns bei der Rekonstruktion einer bereits toten Kultur selbst die archäologischen Quellen keinen größeren Raum bieten.

